

пакланяцца пачуццёва-містычнаму пачатку, таму, што ў паўсядзённай працы вучыць жыць, працаваць, паважаць векавыя традыцыі.

Цяпер – гэта толькі этнаграфічныя каштоўнасці, але калісьці на вёсцы пакланяліся і старэнькай сяўні, і забытаму цэпу, і патрэсканым ступе і жорнам, і дзяжы, і печы, і калаўротам і кроснам, памяталі пра тыя вясковыя кірмашы, што адбываліся ў дні вялікіх царкоўных свят, паважалі талачку, як калектыўны клопат у вырашэнні жыццёвых патрэб аднавяскоўцаў. Дабрата і шчодрасць сэрца, чуласць і спагада чалавечаму гору, народны гумар і родная мова, беражлівыя адносіны да роднай зямлі і прыцягальнай цудоўнай прыроды, і яшчэ шмат чаго аб чым можа і не ўспомніш – гэта і ёсць тая рэчаіснасць, у якой асноўныя рысы характару беларуса складваюцца, замацоўваюцца і становяцца пэўнымі жыццёвымі правіламі.

А што гэта ўсё не губляецца ў часе і прасторы, пісьменнік пераканаўча адлюстравіў у сібірскіх нататках «Па зялёную маланку». На наш погляд, гэта не толькі найцікавейшы нарыс – гэта глыбокі пісьменніцкі філасофскі роздум над жыццём беларускіх сібіракоў (ці сібірскіх беларусаў), якія па волі лёсу аказаліся далёка ад Беларусі. У нечакана цяжкіх умовах яны выжывалі, выжылі, не згубіліся і не разгубіліся і, як лічыць, пісьменнік, менавіта таму, што захоўвалі сваё спрадвечнае, сваю бацькоўскую мову, песні, звычаі і абрады, як «штодзённы ўсход сонца», як непраходзячую духоўную каштоўнасць. А гэта якраз і ёсць тое менталітэтнае, індывідуальна-непаўторнае, чым ганарацца і што носяць у душы і сэрцы беларусы, незалежна ад таго, жывуць яны ў Канадзе ці Аргенціне, вялікай Маскве ці Далёкім Усходзе. Вось, да прыкладу, не забыліся ў Сібіры парэчкі называць толькі парэчкамі, журавіны – толькі журавінамі, бульбу – бульбай, хату – хатай і г.д. І, хоць нарадзілася і вырасла далёка ад Радзімы бабка Марына, але не згубілася ў яе сібірскай мове такія родныя для яе «а чаго», «а куды». Ці яшчэ – найцікавейшы прыклад. Спячэ бліноў, смачна паесць іх са скваркамі, а потым скажа дамашнім: «Ну, вось, як ўсё роўна дома пабыла, у хаце бацькавай паснедала». А як заслухоўваліся сібіракі, калі гучала беларуская дзявочая ці жніўная песня!

Спецыфічнасць беларускага характару, менталітэту беларусаў сібіракі бачылі ў іх духоўнай устойлівасці, і разам з тым індывідуальнасці: адзін – гэта непаўторны аптыміст, другі – мог добра «клонуць» на дарэчы падкінуць жарт, трэці – ішоў па жыцці з усімі былямі і небыліцамі, чацвёрты – адчуваў празмерную радасць ад працы на зямлі і г.д.

Падсумоўваючы адзначым, што такім вось чынам прачыталася нам паэтычна-празаічнае слова Я. Сіпакова з яго жыццёвым напаўненнем і літаратурным афармленнем такога найскладанейшага духоўна-псіхалагічнага феномена чалавечага жыцця, як характар з яго агульнаславянскай асновай і канкрэтна-беларускай напоўненасцю.

Літаратура

1. Сіпакоў, Янка. Веча славянскіх балад / Янка Сіпакоў. - Мн. : Мастліт., 1988. - 263с.

A.V. Rusecki

Vitebsk State University named after P.M. Masharov

The Poetic-Prose Speech of Janka Sipakou is dedicated to Belarusian-Slavic Mentality.

Key words: prose, poems, ballad, Belarusian character, Slavic mentality.

The article deals with peculiarities and main components of Belarusian mentality analyzes the basic artistic principles in Janka Sipakou's prose and poems.

B.I. Русілка

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава

e-mail: rusilka@tut.by

УДК821.161.3-311.6.09

МАСТАЦКАЕ АСЭНСАВАННЕ ХАРАКТАРУ БЕЛАРУСАЎ Ў РАМАНЕ У. ГНІЛАМЁДАВА “ПАСЛЯ ВАЙНЫ”

Ключавыя словы: народны характар, вобраз-персанаж, сродкі стварэння характару, эстэтычная функцыя партрэта, псіхалагізм.

У артыкуле разглядаецца спецыфіка мастацкага ўвасаблення нацыянальнага характару беларусаў у рамане У. Гніламёдава “Пасля вайны”, прааналізаваны асноўныя тыпы народнага характару ў творы, вызначаны найбольш эфектыўныя прыёмы стварэння вобраза-персанажа (апісанне ўчынкаў, партрэт, унутраныя маналогі, мова).

Апублікаваны ў 2015 годзе раман доктара філалагічных навук акадэміка У. Гніламёдава “Пасля вайны” з’яўляецца арганічнай часткай гістарычнай эпопеі, у якой аўтар паставіў перад сабой маш-

табную задачу: стварыць мастацкую гісторыю беларускага народа праз гісторыю сваёй сям'і, паказаць, як гаворыць сам пісьменнік, “чалавека ХХ стагоддзя, ці, дакладней, чалавека ў плыні часу мінулага стагоддзя” [1, с.4]. У выніку напружанай і плённай працы выйшлі з друку ўжо шэсць кніг, кожная з якіх стала чаканай і істотнай з’явай у сучаснай беларускай літаратуры: “Уліс з Прускі” (2006), “Расія” (2007), “Вяртанне” (2008), “Валожкі на мяжы” (2014), “Вайна” (2014), “Пасля вайны” (2015). Раней выдадзеныя раманы гістарычнай хронікі У. Гніламёдава былі высока ацэнены навукоўцамі (грунтоўныя даследаванні В. Жураўлёва, М. Мішчанчука, В. Локун, Я. Гарадніцкага, З. Драздовай, Т. Тарасавай, Т. Студзенкі, М. Мікуліча, А. Раманчука, І. Шаладонава, Г. Навасельцавай). Разам з тым новы твор У. Гніламёдава пакуль не атрымаў літаратуразнаўчага асэнсавання.

Асноўнае мастацкае дасягненне У. Гніламёдава – стварэнне маштабнага нацыянальнага характару беларуса праз вобраз Лявона Кужаля, які годна праходзіць праз няпростыя і часам трагічныя выпрабаванні ХХ стагоддзя і захоўвае памяркоўнасць, чалавечую прыстойнасць, дабрыву, справядлівасць і сялянскую ўгрунтаванасць у роднай зямлі, бязмерную любоў да яе і да родных людзей. Як справядліва зазначыла В. Локун, “Лявон Кужаль – вобраз-тып, які па сваёй анталагічнай сутнасці стаіць упоравень з коласаўскім Міхалам і мележаўскім Васілём Дзятлікам” [2, с.159]. Дадатковую эмацыянальную “падсветку” надае вобразу яго аўтабіяграфічны характар (прататыпам Лявона Кужаля стаў дзед пісьменніка Лявонцій Міхайлавіч Сцепанюк). У рамане “Пасля вайны” эмацыянальны фон асабліва моцны, бо побач з галоўным героем пастаянна яго “гадованік” Валодзік (нават па імені няцяжка здагадацца, што прататыпам гэтага персанажа з’яўляецца сам аўтар твора). Ужо немалады Лявон з бязмежнай ахвярнай любоўю ставіцца і да жонкі Фёклы, і да пасынка Васіля, і асабліва да ўнукаў, “дзед ... быў уважлівы і зычлівы, падтрымліваў і дапамагаў, з ім пра ўсё можна было пагаварыць, абмеркаваць любую справу” [3, с.41]. Тое, што родных па крыві дзяцей у яго не было, надае асаблівае высакародства адносінам Лявона да сямейнікаў.

Раман “Пасля вайны” мае выразныя адзнакі рамана-хронікі, ён ахоплівае перыяд з 1944 па 1955 год, аўтарскі апавед пра падзеі ідзе паслядоўна і непаспешліва, з пільнай увагай да здавалася б, нязначных фактаў жыцця многіх людзей. Такім чынам ствараецца аб’ектыўная і поўная карціна народнага жыцця. Храналагічнаму сюжэту адпавядае тая заканамернасць, што асноўным сродкам характарыстыкі вобразаў-персанажаў з’яўляецца апісанне іх учынкаў. Ваенная рэчаіснасць дала прыклады сапраўднага гераізму звычайных вяскоўцаў: Сяргей Вірко з суседніх Ратайчыц паўтарыў подзвіг Аляксандра Матросава, што вельмі ўразіла прускаўцаў; у вёску прыходзяць пахавальныя са словамі “паў смерцю храбрых”; пасынак Лявона Васіль вяртаецца з вайны з узнагародамі, сярод якіх медаль “За адвагу”.

Аднак мірнае пасляваеннае жыццё патрабуе не меншай мужнасці. Пасля эйфарыі перамогі (яна выдатна паказана на фоне майскага квітнення прыроды, у якім аўтар падрабязна апісвае кожную кветку з яе непаўторным пахам) наступае цяжкі час новых “прадразверстак”, калі сялянам (Тупчыкам, напрыклад) прыходзілася сілай бараніць свой апошні хлеб; сталінскіх рэпрэсій, пад якія трапіў Лявонаў сваяк, хросны Валодзіка Якаў Арыстархавіч Пац, а потым, “за каласкі”, і стрыечная сястра Грунька. І ўсё ж самым сур’ёзным выпрабаваннем для заходнебеларускага сялянства стала калектывізацыя. Лявон доўга вагаецца, раіцца з сямейнікамі, перажывае, перш чым прыняць рашэнне аб уступленні ў калгас. З вялікім псіхалагічным майстэрствам перадае У. Гніламёдаў унутраны душэўны стан свайго героя ў апошнюю ноч перад абагульненнем, калі Лявон, тайком ад усіх, развітваецца з кабылай Паняй, кароўкай Ланькай, стараецца накарміць іх смачней і думае пра будучыню. “Паказытаў Пані шыю, патрапаў грыву. Паню ён даглядаў, на Юрыя на ёй не працаваў, крапіў свянцонай вадой і выводзіў на поплаў.

– Заўтра абагульненне, пойдзеш, кося, у калгас.

Здалося, што на вачах у Пані заблішчалі слёзы. Лявон доўга маўчаў, нібы падсумоўваючы перажытае, ціха сказаў: “Без каня я не селянін. А калі не селянін, то хто я?” [4, с.54].

Сялянскую сутнасць і адначасова рамантычную акрыленасць характару Лявона выдатна перадае светлая і святочная сцэна жніва, калі ён разам з Васілём косіць жыта і захапляецца прыгажосцю прыроды і радасцю мірнай працы. Лявон, “працоўнік па сваёй сялянскай прыродзе” [5, с.22], усхвалявана слухае жаваранка: “Гэта ж і нашы дзяды слухалі гэтую песню, і прадзеда. І сто гадоў назад, і тысяччу, і болей. Дзіва!” [5, с.22]

Гэта канцэптually важны эпізод рамана, ён выразна пераклікаецца са сцэнай касьбы, апісанай у рамане І. Мележа “Людзі на балоце”. Рэмінсцэнцыі і алюзіі, якія звязваюць творы двух пісьменнікаў – “палешукоў”, тыпалагічная блізкасць герояў – заканамернасць, і бо сам У. Гніламёдаў неаднаразова пацвярджаў пераемнасць паміж іх творчасцю.

Лявон – цэнтральны, але далёка не адзіны эстэтычна пераканальны вобраз-тып гістарычнай хронікі. Арыгінальная і недастаткова глыбока распрацаваная ў беларускай прозе мадыфікацыя во-

бразы селяніна – “кулакі”, заможная сям’я Якава Арыстархавіча Паца і яго брата Амброжыя. Характар умелага гаспадара, вальяжнага і ўсмешлівага Якава Арыстархавіча выдатна перадаюць псіхалагічна напоўненыя партрэтныя замалёўкі: “Твар чыста паголены, адзначаны годнасцю. Відаць было, што амбітнасці чалавеку пазычаць не трэба, яе ў яго і так хапала” [5, с.28]. Нягледзячы на сувязь з партызанамі, Пацу прыйшлося другі раз трапіць у сталінскую турму і высылку, аднак жа ён з уласцівай беларусам трывушчасцю неяк прыстасоўваецца да сітуацыі і не канфліктуе з уладамі. Магчыма, выжыць яму дапамагае той факт, што Пацы, “людзі набожныя і багамольныя” [5, с.27]. Трэба падкрэсліць, што вяскоўцы ўвогуле сур’ёзна і адказна ставіліся да рэлігіі: “Грэх перад Богам прускаўцы лічылі чымсьці горшым нават, чым злачынства” [3, с.35].

У. Гніламёдаў стварае цэлую галерэю выдатных жаночых вобразаў, сярод якіх вылучаецца архетып “жанчына-маці”, ахвярная працаўніца. У рамане “Пасля вайны” глыбокі сімвалічны сэнс нечакана атрымлівае эпізодычны вобраз удавы Хомчыхі, перад смерцю якой ледзь не ўся вёска прыходзіць развітацца з жанчынай. Вынаходніца, выдумшчыца, аптымістка, нягледзячы на тое, што пахавала трох малых сыноў ад голаду, а адзін не вярнуўся з вайны. Цяжкі ўдовін лёс асэнсоўваецца праз выразную рэмінісцэнцыю: “сухія, маршчыністыя, з нягнуткімі агрубелымі пальцамі рукі” [3, с.19]. Гэтая сінекдаха, знаёмая нам па вершах Максіма Танка “Рукі маці” і “Мыццё бабкі Улліаны”, падключае да стварэння вобраза дадатковы эстэтычны вопыт, напрацаваны беларускай літаратурай.

Новы гістарычны досвед мяняе сэнсавае напавненне жаночых вобразаў рамана. Характары малых беларусак загартоўваліся ва ўмовах цяжкай прымусовай працы ў Германіі (Параска Хлябіч) і ў сталінскіх лагерах (Грунька). Складана было гераіням захаваць чалавечую і жаночую годнасць, аднак яны вярнуліся да нармальнага жыцця нескаронымі, хоць, мяркуючы па выразных партрэтных характарыстыках, няўчасна ссівелай Груньцы прыйшлося заплаціць за свабоду значна большай цаной.

Ніводзін з раманаў хронікінамагчыма ўявіць без вобраза “вечнага вандроўніка” Кузёмкі, краўца, мясцовага філосафа і вастраслова. У пэўных адносінах гэта антыпод Лявону-селяніну, “валачашчы чалавек, ... пустаход, бадзяга” [3, с.7]. Аднак свая прывабная таямніца ёсць і ў гэтым персанажы: “– Вы за зямлю трымаецеся, а я ў руху, – Кузёмка загадкава ўсміхаўся.” [5, с.22]. Ён мае сваю думку пра тое, што адбываецца ў свеце, разважае і ацэньвае жыццё. Мова Кузёмкі яркая і метафарычная, насычаная прыказкамі і прымаўкамі, якія перадаюць асаблівасці беларускага менталітэту: “Менш гавары, то больш пачуеш” [3, с.9]. У шматлікіх партрэтных апісаннях гэтага вобраза-персанажа падкрэсліваюцца індывідуальныя дэталі: нязменная шапка-магерка і боты з зіхоткімі халявамі, прадмет асаблівага клопату героя. Гэтая дэталі становіцца своеасаблівым знакам персанажа, набывае самастойнае значэнне, нездарма дасціпная і вострая на язык Фёкла параўноўвае з ёй толькі што накрытую бляхай страху сваёй хаты: “блшчыць, як Кузёмкавы боты” [5, с.27].

У рамане “Пасля вайны” асабліва відавочным становіцца майстэрства аўтара ў стварэнні партрэтных апісанняў. Партрэт і дэталі адзення заўсёды даюць уяўленне і пра характар чалавека, і пра абставіны яго жыццявага лёсу.

“Госці па-святочнаму апранутыя: Якаў Арыстархавіч пры гальштуку, з кульбай. Хвядося – у прыгожай хустцы-шаліноўцы. Якаў у пінжаку і нагавіцах з ільнянога палатна. Сярэбраны ланцужок, які звісаў з нагруднай кішэнькі, сведчыў, што гаспадар мае гадзіннік і свядома абыходзіцца з часам. Амброжый надзеў чорны гарнітур, ён ужо колькі месяцаў як удавец” [5, с.27]. Большасць герояў мае пастаянныя характэрныя дэталі партрэту, якія пастаянна паўтараюцца аўтарам: нязменная капялюш і гальштук Якава Арыстархавіча, якія сведчаць пра яго унутраную інтэлігентнасць, непакорная пасмачка валасоў над ілбом Лявона, якую ён увесь час стараецца прыгладзіць, нібы шукае выхаду з цяжкай сітуацыі і супакойвае сам сябе. Магчыма, асаблівая эстэтычная функцыя партрэту ў рамане звязана з тым, што гэта твор усё ж малападзейны ў параўнанні з іншымі часткамі гістарычнай хронікі, і аўтар мае мажлівасць засяродзіцца на стварэнні пераканальных вобразаў-персанажаў.

Яркім дадатковым сродкам стварэння вобраза з’яўляецца імя і прозвішча персанажа. Так, простае імя і сялянскае па змесце прозвішча Кужаль характарызуюць сутнасць галоўнага героя, “перакручанае” вяскоўцамі ў Свісціян імя Себасц’ян перадае адмоўную ацэнку асобы, а імя старшыні калгаса Арбітра Аўдзеевіча не толькі здзіўляе, але і прымушае задумацца над асаблівымі паўнамоцтвамі героя.

Такім чынам, у рамане “Пасля вайны” У. Гніламёдаў выкарыстоўвае апрабаваныя ў папярэдніх раманах сродкі мастацкай выразнасці: характарыстыку героя праз учынак, які апісваецца ў падрабязных побытавых і псіхалагічных дэталях; унутраныя маналогі, няўласна-простую мову героя, якія надаюць пераканальнасць вобразу; індывідуалізацыю мовы героя і яго выразны партрэт, у якім часта падкрэсліваецца нацыянальная адметнасць адзення і трапная сэнсава напоўненая дэ-

таль. Дарэчнае выкарыстанне гэтых і іншых мастацкіх прыёмаў сведчыць пра высокі ўзровень майстэрства празаіка.

Літаратура

1. Уладзімір Гніламёдаў. Уліс трапіць у Расію / Уладзімір Гніламёдаў // Літаратура і мастацтва. – 2007. – 19 кастрычніка. – С. 4.
2. Локун, В. Проза Уладзіміра Гніламёдава: адраджэнне нацыянальнага эпасу / Валянціна Локун // Уладзімір Гніламёдаў: “Заставацца сабой...” / уклад. Мікола Мікуліч. – Мінск: Выдавецтва “Чатыры чверці”, 2012. – С.150–172.
3. Гніламёдаў, У. Пасля вайны:раман / У. Гніламёдаў // Польшча. – 2014. – № 11. – С. 3– 47.
4. Гніламёдаў, У. Пасля вайны:раман / У. Гніламёдаў // Польшча. – 2015. – № 6. – С. 10–76.
5. Гніламёдаў, У. Пасля вайны:раман / У. Гніламёдаў // Польшча. – 2014. – №12. – С. 3–48.

V.I. Rusilka

Vitebsk State University named after P.M. Masherev

e-mail: rusilka@tut.by

Artistic interpretation of the identity of the Belarusians in the novel "After the War" by V. Gnilyomyodov

Key words: national identity, image, character, means of creating the character, aesthetic function of the portrait, psychology.

The article reveals the specifics of artistic expression of the national identity of the Belarusians in the novel "After the war" by V. Gnilyomyodov. The main types of national identity have been analyzed. The most effective ways of creating a character (description of behavior, portrait, inner monologues, language) have been studied.

I.V. Саматой

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава

e-mail: regina.vitebsk@mail.ru

УДК 821.161.3-3.09(438)"19/20"

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ХАРАКТАР БЕЛАРУСА Ў ТВОРЧАСЦІ САКРАТА ЯНОВІЧА

Ключавыя словы: беларускамоўная літаратура Польшчы, нацыянальны характар, вобраз, беластоцкі беларус, чалавек-маргінал.

У артыкуле даследуецца нацыянальны характар беларуса ў творчасці Сакрата Яновіча; раскрыта псіхалагічная і сацыяльная драма чалавека-маргінала беларуска-польскага памежжа ва ўмовах урбанізацыі; паказваюцца як станаўчыя, так і адмоўныя асаблівасці нацыянальна-этнічнага менталітэту.

Літаратурная творчасць Сакрата Яновіча – найбольш прыкметная з’ява сярод беларускага прыгожага пісьменства ў Польшчы другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя. Яго творчы шлях храналагічна пралягае ў рэчышчы ўсёй дзейнасці Беларускага грамадска-культурнага таварыства і беластоцкага літаб’яднання “Белавежа”. Таму разнастайныя працэсы ў грамадскім, культурным і палітычным жыцці не толькі так ці інакш уздзейнічалі на станаўленне і развіццё мастакоўскай індывідуальнасці, але і знайшлі непасрэдны адбітак у творчасці беластоцкага пісьменніка.

С.Яновіч вядомы як аўтар лірычных мініяцюр, псіхалагічных апавяданняў, навукова-філасофскіх эсэ, дзённікавых запісаў на беларускай і польскай мовах, якія склалі зборнікі “Загоны” (1969), “Сярэбраны яздок” (1978), “Самасей” (1992), “Доўгая смерць Крынак” (1993), “Лістоўе” (1995), “Дзённік 1987 – 1995” (1997), “Даліна поўная лёсу” (1993), “Terra incognita: Bialogus” (1993), “Айчына. Беларускія сляды і знакі” (2001), “Хатняе стагоддзе” (2008) і інш. У ягонай творчасці, як у фокусе, перасякаюцца вектары многіх жанравых, стылістычных і канцэптуальных пошукаў “белавежцаў” – ад паэтычнага сузіральна-пасіўнага прыродаапісання праз быццёвую прозу да востра выказанага беларускага стаўлення ў публіцыстыцы, што, у сваю чаргу, дазваляе бачыць у яго творчасці рэцэпцыю тых важкіх, істотных ідэй, якімі жыло беларускае насельніцтва Польшчы пасляваеннага перыяду. На фоне сумежнай, польска-беларускай нацыянальнай рэчаіснасці аўтар удумліва раскрыў лёс беларускага народа, па-мастацку праўдзівая і тонка апісаў нацыянальны склад характару, духоўна-псіхалагічны стан герояў сваіх твораў – месчачкоўцаў з Беластоцчыны.

Ужо з пачатку сваёй творчай дзейнасці С. Яновіч увайшоў у літаратурны працэс на Беластоцчыне, як выразны прадстаўнік лірычнай прозы, дасягненні якой у беларускай літаратуры